

А. Шипоша,
судовий розпорядник
Черкаського районного суду Черкаської області

СУСПІЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЇ НОТАРІАТУ І ЙОГО ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ В РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. У сучасному світі нотаріальна діяльність виконує не лише технічну функцію посвідчення документів, а й відіграє ключову роль у зміцненні правопорядку, захисті прав громадян та юридичних осіб. Зміцнення громадянського суспільства нерозривно пов'язане із функціонуванням ефективних правових інститутів, серед яких нотаріус виконує правозахисну місію, запобігаючи незаконним угодам, шахрайству та зловживанням. Захист прав власності та надійність правочинів є основою економічної стабільності, а нотаріат сприяє розвитку підприємництва, виконуючи функції правового гаранта в цивільно-правових відносинах.

В умовах глобалізації та цифровізації роль нотаріату трансформується, що вимагає переосмислення його інституціонального значення у формуванні громадянського суспільства. Сучасні технології, такі як електронний документообіг, блокчейн-реєстрація правочинів та дистанційне посвідчення документів, змінюють підходи до нотаріальної діяльності. Уніфікація нотаріальних процедур у міжнародному праві дозволяє забезпечити взаємне визнання документів та підвищити рівень правової безпеки у транскордонних відносинах. Інтеграція до міжнародних структур, таких як Європейський Союз та Гаазька конференція з міжнародного приватного права, вимагає реформу-

вання нотаріату відповідно до світових стандартів.

Таким чином, проблема полягає у визначенні сучасних функцій та значення нотаріату в умовах глобалізації, цифровізації та міжнародної інтеграції, а також у розробці механізмів його адаптації до нових викликів для забезпечення стабільності правової системи та розвитку громадянського суспільства. Дослідження суспільно-правових засад формування та еволюції нотаріату дозволяє глибше зрозуміти його значення для стабільності правової системи та розвитку громадянського суспільства, залишаючись незамінним інструментом правового регулювання суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження суспільно-правової обумовленості формування та еволюції нотаріату, а також його інституціонального значення в розвитку громадянського суспільства, потребує аналізу останніх наукових публікацій. Розгляд сучасних досліджень дозволяє виявити ключові тенденції, проблеми та перспективи розвитку нотаріату в Україні та світі.

Огляд наукових праць показує зростаючий інтерес до ролі нотаріату в контексті європейської інтеграції, зокрема, у статті Дудченко Л. В. [15, с. 110–117] досліджується нотаріат як інститут публічного права в Європейському Союзі, що є важли-

Римське право, яке стало фундаментом для подальшого розвитку нотаріальної діяльності в Європі, офіційно закріпило цю діяльність у «Дігестах» Юстиніана. У римському нотаріаті важливу роль відігравали *praetores* – судові посадовці, які мали право засвідчувати правочини. Це підкреслює, що нотаріальна діяльність вже в античні часи була не лише технічним процесом, а й важливим інструментом правової системи, що забезпечував стабільність і довіру до юридичних угод.

Розвиток нотаріату в середньовічній Європі став важливим етапом у формуванні сучасних правових традицій. Після падіння Римської імперії нотаріальна діяльність продовжила розвиватися під впливом католицької церкви, зокрема завдяки Папській канцелярії. У цей період виникла інституціональна нотаріальна школа, яка заклала основу для майбутніх правових систем. Як зазначав Гуго Гроцій [3], «нотаріус є не просто свідком правочину, а гарантом його законності», що підкреслює його ключову роль у правовій системі.

В Італії XIII століття було сформовано перші кодекси нотаріусів, які детально визначали процедури посвідчення угод. Це стало важливим кроком у становленні латинської системи нотаріату, яка згодом поширилася на більшість європейських держав. Середньовічний нотаріат також сприяв стандартизації юридичних документів, що значно підвищило їхню надійність і довіру до них. Цей період можна вважати фундаментом для подальшого розвитку нотаріальної діяльності як інституту, що забезпечує правову стабільність і захист прав громадян.

Суспільно-правова обумовленість функціонування нотаріату

Нотаріат як елемент правової системи відіграє ключову роль у забезпеченні правової стабільності та довіри до юридичних угод. Нотаріус вико-

нує правозахисну та превентивну функції, запобігаючи судовим спорам і забезпечуючи законність правочинів. Відповідно до теорії суспільного договору [9], стабільність правової системи можлива лише за умови існування механізмів правової визначеності, які забезпечують дотримання правових норм.

Як зазначав Монтеस्क'є у своїй праці «*De l'Esprit des lois*» [6], «суспільство не може існувати без гарантій дотримання права», що підкреслює важливість нотаріату як інституту, який забезпечує ці гарантії. Нотаріат у різних країнах виконує подвійну функцію – державного контролю за правочинами та надання юридичної допомоги громадянам. У країнах англосаксонської системи нотаріуси мають обмежені функції, зосереджуючись переважно на посвідченні підписів та документів. Натомість у країнах континентального права, таких як Франція, Німеччина чи Італія, нотаріуси мають значно ширші повноваження, включаючи право складання та засвідчення юридичних документів, що надає їм статус офіційних державних представників у правовій сфері.

Це робить нотаріат важливим інструментом у забезпеченні правової безпеки та стабільності, сприяючи зменшенню кількості судових спорів та підвищенню довіри до правової системи в цілому.

Роль нотаріату у захисті прав власності є однією з ключових функцій цього інституту. Нотаріус забезпечує законність та безпеку правочинів, пов'язаних із майновими правами, спадковими відносинами та іншими угодами. Він виступає гарантом того, що всі юридичні процедури виконуються відповідно до чинного законодавства, що запобігає можливим конфліктам та судовим спорам.

Як зазначав Джон Локк у своїй праці «*Two Treatises of Government*» [5], «право власності – це не тільки право володіти, але й право бути

впевненим у своєму володінні». Нотаріус забезпечує цю впевненість, надаючи офіційне посвідчення правочинів, таких як купівля-продаж нерухомості, укладення комерційних контрактів або оформлення спадщини. Це робить нотаріальні акти надійними доказами у судових процесах, що підкреслює їхню значущість у правовій системі.

Крім того, нотаріуси часто виступають як арбітри у конфліктах між сторонами угоди, надаючи юридичні консультації та допомагаючи знайти компромісні рішення. Це дозволяє запобігти численним судовим процесам та заощадити час і ресурси сторін. У багатьох країнах нотаріальний акт визнається офіційним доказом, що підтверджує його юридичну силу та важливість у захисті прав власності.

Таким чином, нотаріат відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності майнових прав, запобіганні конфліктам та підтримці довіри до правової системи. Його функції сприяють захисту інтересів громадян та бізнесу, забезпечуючи правову визначеність у сфері власності.

Нотаріат та громадянське суспільство

Інституціональна роль нотаріату у формуванні правової держави полягає в тому, що нотаріус виступає гарантом правового порядку, а його діяльність сприяє зміцненню громадянських прав та свобод. Відповідно до концепції правової держави, яку розвивав Ганс Кельзен у своїй праці «Reine Rechtslehre» [4], ефективність правової системи залежить від функціонування незалежних правових інститутів, таких як нотаріат.

Як зазначав Макс Вебер у своїй роботі «Wirtschaft und Gesellschaft» [11], «довіра до правових інститутів є основою громадянського суспільства». Ця думка підкреслює важливість нотаріату як інституту, який забезпечує стабільність і передбачуваність у правових відносинах. Нота-

ріальна діяльність сприяє зменшенню правової невизначеності, запобігаючи конфліктам і забезпечуючи захист прав громадян.

Крім того, нотаріус виконує функцію посередника між державою та громадянами, забезпечуючи дотримання законності у правочинах. Це робить нотаріат важливим елементом правової системи, який сприяє розвитку правової держави та зміцненню довіри до правових інститутів.

Соціальна значущість нотаріальної діяльності полягає в тому, що нотаріуси забезпечують доступ до правосуддя для всіх категорій населення, включаючи вразливі верстви, такі як люди похилого віку, спадкоємці та особи з обмеженою дієздатністю. Це відповідає ідеям соціальної справедливості, які розвивав Джон Ролз у своїй праці «A Theory of Justice», де рівний доступ до правової допомоги розглядається як запорука демократичного суспільства, а сама «справедливість» – це не лише закони, а й механізми, які гарантують їх виконання» [8]. Ця думка підкреслює важливість нотаріальної діяльності як інструменту, який забезпечує не лише формальне, а й реальне виконання правових норм. Нотаріуси, виступаючи посередниками між громадянами та державою, сприяють забезпеченню правової безпеки та захисту інтересів громадян.

Крім того, нотаріальна діяльність сприяє зменшенню соціальної нерівності, забезпечуючи доступ до правових послуг для тих, хто може бути обмежений у своїх можливостях. Це робить нотаріат важливим елементом соціальної інфраструктури, який сприяє розвитку справедливого та інклюзивного суспільства.

Сучасні тенденції та виклики нотаріату

Діджиталізація нотаріальної діяльності відкриває нові горизонти для розвитку цього інституту, поєднуючи правову традицію з сучасними цифро-

вими технологіями. Основні напрями цифрової трансформації нотаріату включають:

– Електронний нотаріат – використання цифрового підпису для віддалених правочинів, що значно спрощує процес для громадян та підвищує доступність нотаріальних послуг. Це особливо актуально в умовах глобалізації та зростання потреби в швидких і безпечних правових рішеннях.

– Блокчейн-нотаріат – застосування розподілених реєстрів забезпечує прозорість, незмінність та автентичність угод. Блокчейн технології дозволяють створювати надійні механізми перевірки документів, що зменшує ризики шахрайства та підвищує довіру до нотаріальних послуг.

– Міжнародне співробітництво – гармонізація нотаріальних стандартів у межах ЄС та міжнародного права сприяє створенню єдиного правового простору. Це дозволяє нотаріусам ефективно працювати в умовах міжнародних угод та забезпечувати правову підтримку громадян у транснаціональних питаннях.

Як зазначає Гнатюк у своїй праці «Цифровізація нотаріату в XXI столітті» [14], «майбутнє нотаріату – у поєднанні правової традиції та цифрових інновацій». Ця думка підкреслює важливість інтеграції сучасних технологій у традиційну правову практику, що дозволяє нотаріату залишатися актуальним та ефективним інструментом у сучасному суспільстві.

Діджиталізація нотаріальної діяльності не лише підвищує ефективність роботи нотаріусів, але й сприяє забезпеченню правової безпеки, прозорості та доступності правових послуг для всіх категорій населення.

Глобалізація та міжнародна правова інтеграція ставлять перед нотаріатом нові виклики, які вимагають адаптації традиційних підходів до сучасних умов. Основні напрями розвитку нотаріальної діяльності в контексті глобалізації включають:

– Взаємне визнання нотаріальних актів у міжнародному праві. Зростання кількості міжнародних угод вимагає створення механізмів взаємного визнання нотаріальних актів між країнами. Це дозволяє забезпечити юридичну силу документів у різних юрисдикціях, спрощуючи міжнародну торгівлю, інвестиції та інші транснаціональні процеси.

– Удосконалення процедур апостилювання та електронної верифікації документів. Для забезпечення легітимності документів у міжнародному просторі необхідно вдосконалювати процедури апостилювання та впроваджувати електронні механізми верифікації. Це дозволяє скоротити час на легалізацію документів та знизити адміністративне навантаження.

– Захист нотаріальної інформації від кіберзагроз. У умовах цифрової трансформації захист конфіденційної інформації стає ключовим аспектом нотаріальної діяльності. Впровадження сучасних кібербезпекових стандартів та технологій дозволяє мінімізувати ризики витоку даних та забезпечити довіру до нотаріальних послуг.

Як зазначає Колеман у своїй праці «Notary and International Law» [2], «глобалізація змінює нотаріат так само, як вона змінює економіку та політику». Ця думка підкреслює, що нотаріат повинен адаптуватися до нових умов, зберігаючи при цьому свої традиційні функції та стандарти.

Глобалізація відкриває нові можливості для нотаріату, але водночас вимагає від нього гнучкості та інноваційності. Впровадження міжнародних стандартів, цифрових технологій та механізмів захисту інформації дозволяє нотаріату залишатися надійним інститутом у сучасному світі, забезпечуючи правову безпеку та стабільність у міжнародних відносинах.

Висновки. У статті було досліджено інституціональну природу нотаріату та його історичну еволюцію. Аналіз показав, що нотаріат є одним із найдавніших правових інститутів,

який пройшов значний шлях розвитку, адаптуючись до потреб суспільства у забезпеченні правової визначеності та юридичної стабільності. Історично, нотаріальна діяльність завжди відігравала важливу роль у суспільному розвитку, від фіксації юридичних угод у Стародавньому Римі до забезпечення правової регуляції у Середньовічній Європі та, нарешті, до незалежної юридичної професії в сучасній добі.

Підкреслено роль нотаріату в забезпеченні правопорядку. Нотаріуси виконують важливу функцію попередження правових конфліктів, захищаючи права громадян та перевіряючи законність угод. Нотаріальні акти, як юридично обов'язкові докази, підтверджують важливість цього інституту в правовій системі.

Розглянуто роль нотаріату як елементу громадянського суспільства, зокрема його внесок у захист прав власності, забезпечення прозорості правових відносин та гарантування рівного доступу до правосуддя. Нотаріат сприяє гармонізації відносин між державою, бізнесом та громадянами, забезпечуючи баланс інтересів.

Окреслено сучасні виклики та перспективи розвитку нотаріату, включаючи діджиталізацію, міжнародну інтеграцію та глобалізацію правових відносин. Підкреслено, що майбутнє нотаріату полягає у поєднанні правової традиції та цифрових інновацій.

Наголошено на значенні нотаріату для майбутнього правової системи. Подальший розвиток цього інституту має включати створення єдиних міжнародних стандартів, удосконалення цифрових сервісів та зміцнення правового статусу нотаріальних актів у міжнародному праві.

Еволюція нотаріату підтверджує його важливість як соціального інструменту, що сприяє зміцненню правопорядку, розвитку громадянського суспільства та інтеграції у глобальний правовий простір. У XXI столітті нотаріат трансформується, стаючи активним учасником правової цифро-

вої трансформації, що відкриває нові перспективи для його розвитку та адаптації до нових суспільних реалій.

У цій статті розглядаються суспільно-правові передумови формування нотаріату, його розвиток у різних правових системах та еволюція функцій нотаріуса. Автор аналізує роль нотаріату як важливого правового інституту, який не лише забезпечує юридичну безпеку, але й сприяє розвитку громадянського суспільства. Особлива увага приділена значенню нотаріату для забезпечення правової визначеності, захисту прав власності, зменшення юридичних ризиків та врегулювання правових відносин між громадянами, бізнесом та державою. Також досліджуються основні виклики, з якими стикається нотаріальна діяльність у сучасних умовах глобалізації, цифровізації та міжнародної інтеграції. Автор підкреслює, що розвиток технологій, зокрема блокчейну, впливає на традиційну нотаріальну практику, відкриваючи нові можливості для підвищення ефективності та прозорості нотаріальних послуг. Особливу увагу приділено питанням електронного нотаріату, який стає все більш актуальним у контексті цифрової трансформації суспільства. Крім того, у статті розглядаються питання гармонізації національного нотаріального законодавства з європейськими стандартами. Автор наголошує на важливості адаптації національних правових систем до міжнародних вимог, що сприяє зміцненню верховенства права та формуванню правової культури. Таким чином, стаття дає комплексне уявлення про нотаріат як важливий правовий механізм, який не лише забезпечує юридичну безпеку, але й відіграє ключову роль у розвитку громадянського суспільства. Автор підкреслює, що нотаріат є невід'ємною частиною правової

системи, яка сприяє стабільності правових відносин, захисту прав та інтересів громадян, а також ефективному функціонуванню ринкової економіки. Стаття є цінним джерелом інформації для фахівців у галузі права, нотаріусів, студентів юридичних спеціальностей, а також для всіх, хто цікавиться питаннями розвитку нотаріату та його роллю у сучасному суспільстві. Вона підкреслює важливість нотаріату як інституту, який забезпечує стабільність правових відносин, сприяє зміцненню верховенства права та формуванню правової культури в умовах глобалізації та цифрової трансформації.

Ключові слова: нотаріат, громадянське суспільство, правова держава, правова визначеність, електронний нотаріат, міжнародне право, правові послуги, цифровізація правосуддя.

Shyposha A. Social and legal rationale for the formation and evolution of notarial system and its institutional significance in the development of civil society

This article examines the social and legal prerequisites for the formation of the notary, its development in different legal systems and the evolution of the notary's functions. The author analyses the role of the notary as an important legal institution that not only ensures legal security but also contributes to the development of civil society. Particular attention is paid to the importance of notaries for ensuring legal certainty, protecting property rights, reducing legal risks and regulating legal relations between citizens, business and the state. The author also examines the main challenges faced by notarial activities in the current context of globalisation, digitalisation and international integration. The author emphasises that the development of technologies, in particular blockchain, affects traditional notarial practice, opening up

new opportunities for increasing the efficiency and transparency of notarial services. Particular attention is paid to the issues of electronic notary, which is becoming increasingly relevant in the context of digital transformation of society. In addition, the article discusses the issues of harmonisation of national notarial legislation with European standards. The author emphasises the importance of adapting national legal systems to international requirements, which contributes to strengthening the rule of law and shaping legal culture. Thus, the article provides a comprehensive view of notaries as an important legal mechanism that not only ensures legal security but also plays a key role in the development of civil society. The author emphasises that notaries are an integral part of the legal system that contributes to the stability of legal relations, protection of rights and interests of citizens, as well as the efficient functioning of the market economy. The article is a valuable source of information for legal professionals, notaries, law students, as well as for all those interested in the development of notaries and their role in modern society. It emphasises the importance of the notary as an institution that ensures the stability of legal relations, promotes the rule of law and the formation of legal culture in the context of globalisation and digital transformation.

Key words: notary, civil society, rule of law, legal certainty, electronic notary, international law, legal services, digitalization of justice.

Література:

1. Cicero M. T. *De Legibus*. Cambridge : Harvard University Press, 1913. 576 p.
2. Coleman J. *Notary and International Law*. Oxford : Blackwell Publishers, 2000. 320 p.
3. Grotius H. *De Jure Belli ac Pacis*. Paris : Apud Nicolaum Buon, 1625. 855 p.
4. Kelsen H. *Reine Rechtslehre*. Wien : Springer, 1934. 350 p.

5. Locke J. *Two Treatises of Government*. London : Awnsham Churchill, 1689. 471 p.
6. Montesquieu C. L. *De l'Esprit des lois*. Paris : Librairie de Ladvocat, 1748. 650 p.
7. Nederman C. J. *Medieval Just War: Theory*. London : Routledge, 1996. 224 p.
8. Rawls J. *A Theory of Justice*. Oxford : Harvard University Press, 1971. 607 p.
9. Rousseau J.-J. *Le Contrat Social*. Paris : Garnier-Flammarion, 1762. 448 p.
10. Stammer R. *Elemente der Rechtsphilosophie*. Berlin : Verlag von Julius Springer, 1911. 250 p.
11. Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Munchen : Mohr, 1922. 950 p.
12. Баранова Г. С. *Нотаріат у правовій системі : монографія*. Київ : Юридична думка, 2019. 320 с.
13. Бондар С. Г. *Історико-правовий розвиток нотаріату в Україні (XI – початок XX ст.)*. ПАІС, 2016. 317 с.
14. Гнатюк М. Д. *Цифровізація нотаріату в XXI столітті : монографія*. Харків : Право, 2021. 240 с.
15. Дудченко Л. В. *Нотаріат як інститут публічного права в Європейському Союзі. Європейські перспективи*. 2020. № 4. С. 110–117.
16. Кисіль Ю. Г. *Український нотаріат у період незалежності: виклики та трансформації. Юридична правда*. 2020. № 5. С. 52–58.
17. Кочерган Д. С. *Рецепція правових інститутів: проблеми ідентичності. Наукові записки юридичного факультету*. 2022. Т. 34. С. 40–46.
18. *Про нотаріат : Закон України. Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 1. Ст. 1.
19. Шпак В. І. *Проблеми адаптації європейського досвіду нотаріату в Україні. Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 2(26). С. 88–93.

